

УДК 94(477.65)«1944»:351.758.1(045)
DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.1.7>

Позднякова Інна Сергіївна,
*кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри історії України та всесвітньої історії
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
orcid.org/0000-0002-9256-4633
pozdneyakova@ukr.net*

ВІДНОВЛЕННЯ РОБОТИ ОРГАНІВ РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРИ НА ПРИКЛАДІ КІРОВОГРАДСЬКОГО ОБЛЛІТУ (1944 РІК)

У статті окреслено роль друкованих видань у пропагандистській діяльності нацистської окупаційної влади. Висвітлено процес поновлення системи органів радянської політичної цензури на українських землях після німецької окупації. Розкрито форми взаємодії між республіканським Головлітом та його обласними відділеннями. З'ясовано, що під час війни союзні та республіканські органи цензури перебудували свою діяльність. Акцентовано на тому, що Укрголовліт з урахуванням специфіки воєнного стану продовжував за вказівками ЦК КП(б)У здійснювати свої функції. Зазначено, що на цьому етапі основним завданням цензури було дотримання збереження державної таємниці в пресі. У цей період в органах цензури змінилося 80% працівників, більшість із яких пішла на фронт. Наголошено, що питання забезпечення органів цензури кваліфікованими кадрами постало досить гостро. З'ясовано, що після визволення України від загарбників на зміну нацистській пропаганді знову прийшла радянська. Для радянської влади було вкрай важливим у найкоротші строки відновити на території України роботу радянських цензурних органів.

На основі архівних документів уперше досліджено процес відновлення роботи Кіровоградського облліту. Доведено, що фактично облліт розпочав свою роботу 18 грудня 1943 р. у м. Олександрія Кіровоградської області. Виокремлено коло головних проблем, які постали в процесі налагодження його роботи. З'ясовано, що для відновлення роботи облліту необхідно було підготувати приміщення, забезпечити комунікацію з республіканським Головлітом та укомплектувати штат професійними кадрами. Охарактеризовано кадровий склад і матеріально-технічне забезпечення інституції. Виявлено, що головною проблемою залишалося укомплектування цензурної установи кваліфікованими райуповноваженими та політредакторами. Розкрито процес відновлення видання радянських газет районного та обласного рівнів, які мали стати рупорами радянської пропаганди.

Ключові слова: пропаганда, ідеологічний контроль, цензурна політика, Укрголовліт, Кіровоградський облліт.

Pozdnyakova Inna,
*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of History of Ukraine and World History
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
orcid.org/0000-0002-9256-4633
pozdneyakova@ukr.net*

RESTORATION OF THE WORK OF SOVIET CENSORSHIP BODIES ON THE EXAMPLE OF KIROVOHRAD OBLIT (1944)

The article outlines the role of printed publications in the propaganda activities of the Nazi occupation authorities. The process of restoring the system of Soviet political censorship bodies on Ukrainian lands after the German occupation is highlighted. Forms of interaction between the republican General Directorate for the Protection of State Secrets in the Press (Holovlit) and its regional branches are revealed. It has been found out that during the war, the allied and republican censorship bodies restructured their activities. It is emphasized that Ukrholovlit, taking into account the specifics of martial law, continued to perform its functions according to the instructions of the Central Committee of the CP(b)U. It is noted that at this stage the main task of censorship was the observance of state secret preservation in the press. During this period, 80% of employees in censorship bodies changed, most

of whom went to the front. It is emphasized that the issue of providing the censorship bodies with qualified personnel became quite acute. It has been found out that after the liberation of Ukraine from the invaders, Nazi propaganda was again replaced by Soviet one. It was extremely important for the Soviet authorities to restore the work of Soviet censorship bodies on the territory of Ukraine as soon as possible.

For the first time, the process of restoring the work of the Kirovohrad Office for the Protection of Military and State Secrets in the Press at the Regional Executive Committee (the Kirovohrad obllit) has been investigated based on the main archival documents. It has been proven that the Obllit actually started its work on December 18, 1943, in Oleksandriia, Kirovohrad region. The main problems that arose in the process of setting up its work are singled out. It has been found out that to resume the work of the Obllit, it was necessary to prepare the premises, ensure communication with the republican Holovlit, and provide staff with professional personnel. The personnel composition, as well as the material and technical support of the institution, is characterized. It has been revealed that the main problem remained the staffing of the censorship institution with qualified district commissioners and political editors. The process of restoring the publication of Soviet newspapers at the district and regional levels, which were supposed to become instruments of Soviet propaganda, is described.

Key words: propaganda, ideological control, censorship policy, Ukrholovlit, Kirovohrad obllit.

В умовах воєнного стану питання інформаційної політики та захисту інформаційного простору від ворожої пропаганди в Україні набувають небаченої актуальності. У період Другої світової війни українці також стали об'єктом як радянської, так і нацистської пропаганди. Це спонукає дослідників, з одного боку, розглядати механізм установалення ідеологічного контролю пропагандистських систем СРСР та Німеччини, з іншого боку, вивчати позитивний досвід збереження української ідентичності й захисту свого інформаційного простору в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Одним з перших системно досліджувати історію радянської цензури почав А. Блюм. У монографії «Радянська цензура в епоху тотального терору, 1929–1953» автор розкриває механізми цензурного контролю й дає оцінки їхнім наслідкам у видавничій та літературній галузях. А. Блюм переконливо доводить, що в роки війни апарат Головліту зробив усе можливе, аби приховати реальні масштаби трагедії тотального терору (Блюм, 2000).

Результатом наукового вивчення системи контролю за друкованим словом та іншими способами висловлювання громадської думки став захист дисертаційних досліджень, виконаних у різних регіонах колишнього СРСР, проте хронологічні рамки тільки двох робіт охоплюють повоєнні роки (Федотова, 2009; Ярмолич, 2010).

Найбільш ґрунтовною працею, де розглянуто роботу цензурних органів у повоєнний період на прикладі повоєнної Білорусі, й до сьогодні залишається робота Л. Сміловицького. Матеріалом дослідження стали переважно архівні документи, а також інтерв'ю,

спогади і свідчення колишніх співробітників органів цензури та засобів масової інформації, працівників друкарень і видавництв, журналістів, письменників, художників, які стикалися з роботою Головліту БРСР (Сміловицький, 2015).

Стаття М. Беланюка «Історико-правові аспекти протиборства в умовах воєнного стану (1941–1942 рр.)» присвячена проблемі правового регулювання, організації і здійснення інформаційного протиборства на початковому етапі Другої світової війни та впливу засобів інформаційної пропаганди на супротивника (Беланюк, 2011).

Т. Романенко розглянула особливості організаційно-кадрового забезпечення Головного управління у справах літератури та видавництв УРСР у роки Другої світової війни (Романенко, 2010).

Привертає увагу науковців також інформаційний вплив гітлерівської Німеччини на населення окупованих територій. Окремі аспекти окресленої проблеми знаходили висвітлення в публікаціях М. Михайлюк, О. Яшан, О. Салати. Дослідниці проаналізували особливості нацистської пропаганди, розкрили її вплив на морально-психологічний стан населення України (Михайлюк, 2005; Яшан, 2012; Салата, 2020).

Джерельну базу дослідження становлять віднайдені у фондах Державного архіву Кіровоградської області (ДАКО) документи, що відображають процес поновлення функціонування Кіровоградського облліту. Зокрема, фонд Р-3056 (Кіровоградське обласне управління по охороні державних таємниць у пресі та інших засобах масової інформації, м. Кіровоград

Кіровоградської області), що містить накази, циркуляри, інструкції, інформаційні листи Головліту СРСР, УРСР з питань організації цензорського контролю.

Велике значення для роботи має комплекс опублікованих матеріалів, а саме багатотомне видання «Україна: хроніка XX століття» та розсекречені на початку 90-х рр. XX ст. документи з фондів російських державних архівів (Большая цензура, 2005).

Мета статті – дослідити процес відновлення функціонування цензурних органів на територіях, звільнених від нацистської окупації на прикладі поновлення діяльності Кіровоградського облліту.

6 червня 1922 року декретом Раднаркому РСФСР створено Головне управління у справах літератури та видавництва (Головліт). Спочатку Головліт РСФСР планував відкрити свої філії й в УСРР. Зрештою, 29 серпня 1922 р. з метою об'єднання всіх видів цензури друкованих творів і забезпечення державного політичного контролю за видавництвом і поширенням друкованих творів було сформоване республіканське маріонеткове Центральне управління у справах друку (Україна: хроніка XX ст., 2005, с. 229).

1 квітня 1925 р. ВУЦВК та РНК УСРР ухвалили Постанову «Про реорганізацію Наркомосу УСРР», згідно з якою Центральне управління справами друку було реорганізоване в Головне управління у справах літератури та видавництва (Укрголовліт) (Україна: хроніка XX ст., 2006, с. 78–79). Установа кілька разів змінювала назву й підпорядкування, мала центральне та обласні управління – облліти.

Від початку діяльності Укрголовліту до 1938 р. змінилося близько 15 начальників загальнореспубліканського органу цензури, з-поміж яких не було жодного українця. Політичні репресії 1933–1934 рр. призвели до усунення з посад значної кількості політредакторів і до браку кваліфікованих кадрів (Стоян, 2010, с. 153).

Під час війни союзні та республіканські органи цензури перебудували свою діяльність, посилюючи контроль за матеріалами радіоэфіру, а також системою збереження військової таємниці в пресі. У цей період в органах цензури змінилося 80% працівників, більшість із яких пішла на фронт. Тож питання

забезпечення органів цензури кваліфікованими кадрами постало досить гостро. Згідно зі штатним розписом, на 1941 р. Головліту УРСР підпорядковувалося 23 обласних управління у справах літератури та видавництва: Вінницьке, Волинське, Ворошиловградське, Дрогобицьке, Дніпропетровське, Житомирське, Запорізьке, Кам'янець-Подільське, Київське, Кіровоградське, Львівське, Миколаївське, Полтавське, Рівненське, Сталінське, Станіславське, Сумське, Тернопільське, Харківське, Чернігівське, Одеське, Ізмаїльське, Чернівецьке (Романенко, 2010, с. 238).

На окупованих німцями українських територіях радянська система цензури практично припинила діяльність. Нацистська влада використовувала пресу як один з дієвих засобів маніпуляції свідомістю громадян. Друковані видання відігравали важливу роль у пропагандистській діяльності окупаційної влади: на захоплених територіях регулярно виходили німецькі газети українською мовою. Завданням преси й пропаганди було переконати населення в економічній могутності націонал-соціалістського Райху та непереможності його армії. Засоби масової інформації мали акцентувати увагу на антибільшовицькій тематиці та українсько-німецькій співпраці. Належало відродити спогади про голодомор 1930-х рр., боротьбу більшовизму з приватновласницьким світоглядом українського селянства. Основна мета пропаганди полягала в критиці радянської системи господарювання, що базувалася на експлуатації трудових ресурсів, використанні не за призначенням народних коштів, моральної деградації керівництва, незадовільного оснащення армії, репресій проти вищого офіцерського складу тощо. Критика радянського режиму поєднувалася з обіцянками після перемоги над більшовизмом забезпечити населенню соціальну справедливість (Михайлюк, с. 646–647).

З початком окупації України німецькими загарбниками Головне управління у справах літератури та видавництва УРСР було евакуйоване на територію РРФСР (Костилюва, 2005, с. 110). Під час війни Укрголовліт з урахуванням специфіки воєнного стану продовжував за вказівками ЦК КП(б)У здійснювати свої функції. На цьому етапі основним завданням цензури було дотримання збереження державної таємниці в пресі.

Після визволення України від загарбників на зміну нацистській пропаганді знову прийшла радянська. Головліт УРСР негайно розпочав налагодження роботи з перегляду друкованої продукції. Для радянської влади було вкрай важливим у найкоротші строки відновити на території України роботу радянських цензурних органів. Як правило, одразу ж налагоджували випуск радянських газет.

5 квітня 1943 р. уповноважений РНК СРСР з охорони військових таємниць у пресі видає довіреність на управління Головлітом УРСР, що починає роботу у Харкові, Є.Г. Барланицькому. Цього ж року поновлюють свою діяльність сім обласних управлінь (обллітів): Харківський, Ворошиловградський, Полтавський, Сталінський, Сумський, Чернігівський, Київський (Романенко, 2010, с. 238).

Якщо цензурна робота у великих містах республіки потроху налагоджувалася, то в менших обласних центрах її лише належало організувати. Таке становище підтверджував у своєму листі до ЦК КП(б)У від 30 листопада 1943 р. військовий цензор 40-ї армії К. Полонник, який інформував партійні органи про «хиби в друкованій продукції». За словами дописувача, під час проходження армією низки міст (Лебедина, Пирятин, Лохвиці, Яготина, Переяслава) він спостерігав повну відсутність керівництва цивільними газетами (Федотова, 2009, с. 176).

У березні 1944 р. війська Червоної армії завершили визволення Кіровоградської області від нацистської Німеччини та її союзників.

Цьому передували кровопролитні бої, що розпочалися в жовтні 1943 р. на дніпровських плацдармах, які раніше були захоплені та утримувалися частинами Степового та Південно-Західного фронтів. Після цього розпочався важкий наступ, який тривав майже шість місяців (Колечкін, Шевченко, 2021, с. 5). У грудні 1943 р. війська 2-го Українського фронту остаточно націлилися на Кіровоград та Черкаси. Радянські танки з піхотою продовжили наступальну операцію в Знам'янському напрямку, перерізали залізничні шляхи, що вели від вузлової станції, чим поставили під загрозу й олександрійське угруповання німців. Хоча взяти обласний центр з маршру не вдалося, радянські війська встановили контроль над стратегічно важливими населеними пунктами. Серед них – промисловий центр місто

Олександрія (6 грудня) та вузлова залізнична станція місто Знам'янка (10 грудня). Кіровоград (тепер – Кропивницький) був звільнений 7 січня 1944 р. (Колечкін, Шевченко, 2021, с. 7–8; с. 104–105).

На 1944 р. у підпорядкуванні Головліту УРСР уже перебували 24 обласні управління, у тому числі й Кіровоградській облліт (Романенко, 2010, с. 239–240). Загальне уявлення про перелік проблем, які належало розв'язати Кіровоградському облліту на час відновлення роботи, допомагає скласти доповідна записка його очільника С.А. Корешкова від 20 лютого 1944 р. Документ адресований керівникові республіканського Головліту Є.Г. Барланицькому. Серед актуальних проблем доповідач виділяє кадровий склад, фінансування, облаштування приміщення та налагодження систематичного отримання роз'яснювальних матеріалів від республіканського Головліту.

Начальник Кіровоградського облліту зазначає, що фактично облліт розпочав свою роботу 18 грудня 1943 р. у м. Олександрія Кіровоградської області. Відповідно до інструкцій обкому КП(б)У було організовано процес комплектування кадрового апарату й одночасне здійснення попереднього контролю за друкованою продукцією. Після переїзду облліту до м. Кіровограда додалася проблема з підбором приміщення й виплатою заробітної плати співробітникам. Керівник також звертає увагу на те, що від Головліту УРСР не надходять роз'яснення стосовно чисельності штатних працівників, немає переліків, бюлетенів та інших директивних матеріалів, що значно ускладнює організацію роботи на місцях. У підсумку звертається з проханням надсилати необхідні матеріали до відділу пропаганди обкому партії, де він би міг отримувати їх під розписку (Державний архів Кіровоградської області (далі – ДАКО). Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 13).

Як видно, для відновлення роботи облліту було необхідно підготувати приміщення, забезпечити комунікацію з республіканським Головлітом та укомплектувати штат професійними кадрами. У відповідь начальник Кіровоградського облліту отримав телеграму за підписом Є.Г. Барланицького із вказівкою: «Оформити та надіслати акт про збитки, завдані облліту німецько-фашистськими загарбниками» (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 3).

В Акті, оформленому 25 липня 1944 р. та засвідченому підписами начальника Кіровоградського облліту С.А. Корешкова, колишнього співробітника облліту О.М. Храпаченка та відповідального секретаря газети «Кіровоградська Правда» Д.С. Равве, фігурує сума загальних збитків у 37 337 крб. Вона включала вартість знищеного, зруйнованого та пошкодженого майна (3 930 крб), витрати на евакуацію та реевакуацію (3 400 крб) та оцінку окремих видів майна (30 007 крб), а саме: 2 м'яких дивани, 2 письмових столи, 6 канцелярських столів, 1 ленінградська друкарська машинка, 5 книжкових шаф, 4 м'яких стільці, 11 звичайних стільців, 400 книжок з бібліотеки, 5 залізних вогнестійких ящиків, 1 залізний сейф, 1 склограф, 1 софа, доріжки для підлоги довжиною 13 метрів, гардини для вікон довжиною 21 метр, 1,5 тонни вугілля та 1 тонна дров (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 13–14).

Щодо приміщення, то будівля за адресою вул. Тимірязєва 60 (тепер вул. Тараса Карпи), де Кіровоградський облліт розміщувався до війни, збереглася. Вона налічувала 5 кімнат і, попри пошкодження від обстрілів, загалом перебувала в придатному для подальшої експлуатації стані, проте потребувала ремонтних робіт. У документах згадується повна відсутність меблів та прохання виділити 15 000 крб для ремонту приміщення та закупівлі меблів (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. арк. 14). Будівля збереглася донині.

Начальник Кіровоградського облліту інформував керівництво про те, що за його участю протягом першого півріччя 1944 р. відбулися виїзні засідання у 3 із 12 районів. Також співробітниками облліту перевірені бібліотеки міста, а саме: центральна, бібліотека міськкому КП(б)У, бібліотеки навчальних закладів (технікумів). Перевірено бібліотеку педагогічного інституту. У районах області обстежено лише 3 бібліотеки (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 12).

Головною проблемою в організації цензурної роботи загалом залишався підбір кваліфікованих кадрів. Більшість нових співробітників не розумілися на особливостях роботи, яка на них чекала. Кіровоградський облліт також мав серйозні проблеми зі співробітниками. Штат працівників на 1944 рік передбачав по центральному (республіканському) апарату 19 одиниць;

по обллітах – 182, з них по Кіровоградському – 6 (Романенко, 2010, с. 239–240).

На час відновлення роботи, крім начальника С.А. Корешкова, до штату Кіровоградського облліту входив заступник начальника Джатієв, колишній відповідальний секретар обласної газети «Комуніст» Південно-Осетинського обкому та комісар одного з партизанських загонів, що діяли на території Кіровоградської області, а також інспекторка з контролю за дрібною друкованою продукцією, комсомолка з вищою освітою. На жаль, в архівних документах її прізвище не вказано (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 13).

Порівняно з довоєнним періодом Кіровоградському облліту не вистачало 5 штатних працівників, а саме: завідувача спецчастини, двох газетних цензорів, цензора наступного контролю та уповноваженого бібліотечного сектору. Крім того, для нормального функціонування установи були потрібні секретар-друкарка, бухгалтер і прибиральниця (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 13). У листах очільника облліту до вищих інстанцій неодноразово звернуто увагу на мізерні ставки оплати праці, особливо начальника та його заступника, чим, зокрема, пояснюються труднощі з укомплектуванням штату.

З квітня 1944 р. до вирішення питання забезпечення кадрами головної цензурної установи області долучився обком КП(б)У, який узявся дібрати кандидатури на посади райуповноважених Кіровоградського облліту. Головним чином їх мали підшукувати з-поміж працівників відділів пропаганди та агітації РК КП(б)У (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 11).

Станом на 1 липня 1944 р. райуповноважені облліту були призначені в усі райони області. Невирішеним залишалося питання з кандидатурою політредактора. Незважаючи на численні звернення до відділу кадрів обкому партії, політредактора в Кіровоградському облліті все ще не було (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 15–16).

Питання доукомплектування обллітів політредакторами постійно перебувало на контролі керівництва Головліту УРСР. У листі до очільника Кіровоградського облліту від 22 серпня 1944 р. начальник Головліту УРСР наголошує: «Кандидатуру політредактора необхідно терміново затвердити, а також доукомплектувати

весь штат у цілому» (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 20).

6–8 жовтня 1944 р. у Києві відбулася нарада начальників обллітів. Порядок денний передбачав оприлюднення звітів щодо стану цензурної роботи в кожній з областей та виступ начальника Головліту УРСР (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 29). З доповіддю «Звіт про роботу Головліту Української РСР за 9 місяців 1944 року» виступив Є.Г. Барланицький. Як першочергове досягнення названо штатну укомплектованість апарату керівними та цензорськими кадрами. Утім доповідач відзначив, що й досі не укомплектованими політредакторами залишаються Рівненський, Кам'янець-Подільський, Сумський і Кіровоградський облліти (Романенко, 2010, с. 240). Начальникам обласних цензурних органів слід було завершити комплектування апаратів обллітів; призначити у всіх районах уповноважених; організувати навчання цензорів через університети марксизму-ленінізму; не рідше ніж двічі на місяць проводити оперативні наради політредакторів, на яких аналізувати допущені порушення.

Паралельно зі звільненням території України від нацистів розгортався процес відновлення мережі радянських газет. У зв'язку з відновленням видання газет у районах, звільнених від нацистської окупації, витрати газетного паперу постійно зростали, що спричинило дефіцит сировини. На рівні вищого партійного керівництва було прийняте рішення про зменшення тиражів та періодичності центральних і місцевих газет (Большая цензура, 2005 с. 536–537).

Незважаючи на нестачу газетного паперу, у Кіровоградській області відновили свою роботу 12 із 20 районних газет, а також обласна газета «Кіровоградська Правда». З перших днів усі газети перебували під цензурним контролем.

Зміст матеріалів контролювали начальник Кіровоградського облліту та його заступник. Районі газети «Більшовицька Правда» (м. Олександрія), «За більшовицькі колгоспи» (с. Петрове) цензурувалися райуповноваженими облліту, призначеними за погодженням з обкомом КП(б) У. Утім проблема відсутності директив, циркулярів та роз'яснювальних матеріалів залишалася невирішеною. В одній з доповідних записок С.А. Корешков наголошував: «Незважаючи на те, що жодних викривлень в опублікованих газетах не знайдено, однак працювати далі без переліку відомостей, які становлять державну таємницю, – неможливо» (ДАКО. Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 14).

Висновки. Під час війни Україна стала об'єктом і нацистської, і радянської пропаганди. На окупованих німцями українських територіях радянська система цензури практично припинила діяльність. З початком війни Головне управління у справах літератури та видавництва УРСР було евакуйоване. Під час війни союзні та республіканські органи цензури перебували своєю діяльністю, посилюючи контроль за матеріалами радіоэфіру, а також системою збереження військової таємниці в пресі. Після визволення України від загарбників республіканський Головліт відновив свою роботу. Поновлюють свою діяльність і обласні управління – облліти. Кіровоградський облліт розпочав свою роботу 18 грудня 1943 р. у м. Олександрія Кіровоградської області. Після звільнення обласного центру переїхав до Кіровограда. Для відновлення роботи Кіровоградського облліту необхідно було належним чином підготувати приміщення й забезпечити комунікацію з Головлітом УРСР. Головною проблемою в організації цензурної роботи залишався підбір кваліфікованих кадрів.

Список використаних джерел:

1. Беланюк М.В. (2011). Історико-правові аспекти протистояння в умовах воєнного стану (1941–1942 рр.). *Інформація і право*. № 3 (3). С. 134–141. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.3\(3\).271672](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.3(3).271672).
2. Блюм А.В. (2000). Советская цензура в эпоху тотального террора, 1929–1953. Санкт-Петербург : Акад. проект. 312.
3. Большая цензура: Писатели и журналисты в Стране Советов. 1917–1956. / Под общ. ред. А.Н. Яковлева. Москва : МФД: Материк. 2005. 752 с.
4. Державний архів Кіровоградської області (ДАКО). Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 1. 40 арк.
5. Державний архів Кіровоградської області (ДАКО). Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. 17 арк.
6. Колечкін В.П., Шевченко Б.Л. (2021). Битва за Центральну Україну. Військове протистояння між Червоною армією і вермахтом на Кіровоградщині у січні–березні 1944 року. Кропивницький : Поліграф-Сервіс. 420 с.

7. Костишева С.О. (2005). Документи Головліту УРСР як джерело вивчення системи політико-ідеологічного контролю над друкованими ЗМІ. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 13. С. 107–117.
8. Михайлюк М. Німецька пропаганда в Україні. С. 644–658. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1063-5/20.pdf> (дата звернення: 01.03.2023).
9. Михайлюк М. (2006). Нацистська пропаганда в окупованому Києві. *Український історичний журнал*. № 1. С. 131–144.
10. Романенко Т.В. (2010). Організаційно-кадрове забезпечення цензурної діяльності в УРСР першої пол. 40-х рр. XX ст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 06. Історичні науки*. Випуск 7. С. 237–243.
11. Романенко Т.В. (2014). Радянська цензура в засобах масової інформації Української РСР в роки Другої світової війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01. Київ. 21 с.
12. Салата О.О. (2018). Збереження українським народом національної ідентичності в умовах інформаційного протистояння Німеччини та СРСР у роки Другої світової війни. *Феномен пропаганди та антипропаганди у сучасному світі: історико-політологічний дискурс / За науковою редакцією Г.М. Васильчука, О.М. Маклюка, М.М. Бесовнової*. Запоріжжя : Інтер-М. С. 130–144.
13. Салата О.О. (2020). Періодичні видання в системі нацистської пропаганди на окупованих територіях України у 1941–1943 роках. *Київські історичні студії: науковий журнал*. № 2 (11). С. 116–124. DOI: 10.28925/2524-0757.2020.2.16.
14. Смиловицкий Л. (2015). Цензура в БССР: послевоенные годы, 1944–1945. Иерусалим. Tsur-Or Press. 360 с.
15. Стоян Т.А. (2010). Система політичної цензури в УРСР в 1920–1930 рр. Київ : Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України. 480 с.
16. Україна: хроніка XX ст. Рік 1922: довід. вид. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; упоряд. О. Мовчан. Київ : Ін-т історії України НАН України. 2005. 235 с.
17. Україна: хроніка XX ст. Рік 1925: довід. вид. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; упоряд. О. Мовчан. Київ : Ін-т історії України НАН України. 2006. 312 с.
18. Федотова О.О. Політична цензура друкованих видань в УСРР–УРСР (1917–1990 рр.) : монографія. Київ : Парлам. вид-во. 2009. 352 с.
19. Ярмолич Ф.К. (2010). Цензура на Северо-Западе СССР, 1922–1964 гг. : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. ист. наук : 07.00.02. Санкт-Петербург. 23 с.
20. Яшан О. (2012). Нацистська пропаганда на території України (1941–1944 рр.) *Гілея: науковий вісник*. Випуск 59 (4). С. 154–157.
21. Яшан О. (2011). Основні засоби ведення нацистської пропаганди на території України (1941–1944 рр.). *Гуманітарний вісник. Серія: Історичні науки*. Число 17. Випуск 3. С. 22–28.

References:

1. Belaniuk, M.V. (2011). Istoryko-pravovi aspekty protyborstva v umovakh voiennoho stanu (1941–1942 rr.) [Historical and legal aspects of the struggle under martial law (1941–1942)]. *Informatsiia i pravo*. № 3 (3). S. 134–141. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.3\(3\).271672](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.3(3).271672) [in Ukrainian].
2. Blyum, A.V. (2000). Sovetskaya tsenzura v epokhu totalnogo terrora, 1929– 1953 [Soviet censorship in the era of total terror, 1929–1953]. *Sankt-Peterburg: Akad. proekt*. 312 s. [in Russian].
3. Bolshaya tsenzura: Pisateli i zhurnalisty v Strane Sovetov. 1917–1956 [Great censorship: Writers and journalists in the Land of the Soviets. 1917–1956]. (2005). / Pod obshch. Red. A.N. Yakovleva. Moskva: MFD: Materik. 752 s. [in Russian].
4. Derzhavnyi arkhiv Kirovohradskoi oblasti (DAKO) [State Archive of the Kirovohrad Region]. F. R-3056. Op. 2. Spr. 1. 40 ark. [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi arkhiv Kirovohradskoi oblasti (DAKO) [State Archive of the Kirovohrad Region]. F. R-3056. Op. 2. Spr. 3. 17 ark. [in Ukrainian].
6. Koliechkin, V.P., Shevchenko, B.L. (2021). Bytva za Tsentralnu Ukrainu. Viiskove protystoiannia mizh Chervonoiu armieiu i vermakhtom na Kirovohradshchyni u sichni–berezni 1944 roku [Battle for Central Ukraine. Military confrontation between the Red Army and the Wehrmacht in Kirovohrad region in January–March 1944]. *Kropyvnytskyi: Polihraf-Servis*. 420 s. [in Ukrainian].
7. Kostylieva, S.O. (2005). Dokumenty Holovlitu URSR yak dzherelo vyvchennia systemy polityko-ideolohichnoho kontroliu nad drukovanymy ZMI [Documents of the Holovlit of the Ukrainian SSR as a source of studying the system of political and ideological control over the printed mass media]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*. Vypusk 13. S. 107–117 [in Ukrainian].

8. Mykhailiuk, M. Nimetska propahanda v Ukraini [German propaganda in Ukraine.] S. 644–658. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1063-5/20.pdf> (Last accessed: 01.03.2023) [in Ukrainian].
9. Mykhailiuk M. (2006). Natsystska propahanda v okupovanomu Kyievi. [Nazi propaganda in the occupied Kyiv]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 1. S. 131–144 [in Ukrainian].
10. Romanenko, T.V. (2010). Orhanizatsiino-kadrove zabezpechennia tsenzurnoi diialnosti v URSSR pershoi pol. 40-kh pp. XX st. [Organizational and personnel provision of censorship activities in the Ukrainian SSR if the first half of the 1940s.]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 06. Istorychni nauky*. Vypusk 7. S. 237–243 [in Ukrainian].
11. Romanenko, T.V. (2014). Radianska tsenzura v zasobakh masovoi informatsii Ukrainskoi RSR v roky Druhoi svitovoi viiny [Soviet censorship in Ukrainian SSR Mass Media during the World War II]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: 07.00.01. Kyiv. 21 s. [in Ukrainian].
12. Salata, O.O. (2018). Zberezhenia ukrainskym narodom natsionalnoi identychnosti v umovakh informatsiinoho protystoiannia Nimechchyny ta SRSR u roky Druhoi svitovoi viiny. Fenomen propahandy ta antypropahandy u suchasnomu sviti: istoryko-politolohichniy diskurs [Preservation of the national identity of the Ukrainian people in the context of information confrontation between Germany and the USSR during the World War II]. / *Za naukovoiu redaktsiieiu H.M. Vasylchuka, O.M. Makliuka, M.M. Bessovnovoi. Zaporizhzhia: Inter-M*. S. 130–144 [in Ukrainian].
13. Salata, O.O. (2020). Periodychni vydannia v systemi natsytskoi propahandy na okupovanykh terytoriiakh Ukrainy u 1941–1943 rokakh [Periodicals in the system of Nazi propaganda in occupied territories of Ukraine in 1941–1943]. *Kyivski istorychni studii: naukovyi zhurnal*. № 2 (11). S. 116–124. DOI: 10.28925/2524-0757.2020.2.16 [in Ukrainian].
14. Smilovitskiy, L. (2015). Tsenzura v BSSR: poslevoennye gody, 1944–1945. [Censorship in the BSSR: post-war years, 1944–1945]. Ierusalim. Tsur-Or Press. 360 s. [in Russian].
15. Stoian, T.A. (2010). Systema politychnoi tsenzury v URSSR v 1920–1930 rr. [System of political censorship in the Ukrainian SSR in 1920–1930]. Kyiv: Akad. pratsi i sots. vidnosyn Feder. prof. spilok Ukrainy. 480 s. [in Ukrainian].
16. *Ukraina: khronika XX st.* [Ukraine: a chronicle of the 20th century]. (2005). Rik 1922: Dovid. vyd. / Redkol.: V.A. Smolii (holova) ta in.; Uporiad. O. Movchan. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 235 s. [in Ukrainian].
17. *Ukraina: khronika XX st.* [Ukraine: a chronicle of the 20th century]. (2006). Rik 1925: Dovid. vyd. / Redkol.: V.A. Smolii (holova) ta in.; Uporiad. O. Movchan. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 312 s. [in Ukrainian].
18. Fedotova, O.O. (2009). Politychna tsenzura drukovanykh vydan v USRR–URSSR (1917–1990 rr.) [Political censorship of printed publications in the Ukrainian Socialist Soviet Republic – Ukrainian Soviet Socialist Republic (1917–1990)]: monohrafiia. Kyiv: Parlam. vyd-vo. 352 s. [in Ukrainian].
19. Yarmolich F.K. (2010). Tsenzura na Severo-Zapade SSSR, 1922–1964 gg. [Censorship in the Northwest of the USSR, 1922–1964]: avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. ist. nauk: 07.00.02. Sankt-Peterburg. 23 s. [in Russian].
20. Yashan, O. (2012). Natsystska propahanda na terytorii Ukrainy (1941–1944 rr.) [Nazi propaganda on the territory of Ukraine (1941–1944)]. *Gileia: naukovyi visnyk*. Vypusk 59 (4). S. 154–157 [in Ukrainian].
21. Yashan, O. (2011). Osnovni zasoby vedennia natsytskoi propahandy na terytorii Ukrainy (1941–1944 rr.) [The main means of conducting Nazi propaganda on the territory of Ukraine (1941–1944)]. *Humanitarnyi visnyk. Serii: Istorychni nauky*. Chyslo 17. Vypusk 3. S. 22–28 [in Ukrainian].